

УДК 336.71

Рак Н. Є.,

аспірант кафедри банківської справи Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

У статті визначено особливості конкуренції в банківській сфері, охарактеризовано вплив іноземного капіталу на банківську конкуренцію, проаналізовано діяльність банків і небанківських фінансових організацій в Україні, подано оцінку наявних конкурентних переваг банків, визначено основні конкурентні орієнтири у діяльності банків в умовах глобального простору.

Ключові слова: банківська конкуренція, небанківські фінансові установи, іноземний капітал, конкурентні переваги, інтелектуальний капітал.

The features of competition are certain in a bank sphere; influence of foreign capital is described on a bank competition, activity of banks and nonbanking financial organizations is analyses in Ukraine; the estimation of present competitive advantages of banks is given; basic competition targets are certain in activity of banks in the conditions of global space.

Key words: bank competition; nonbanking financial institutions; foreign capital; competitive advantages; intellectual capital.

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку банківської системи характерними рисами є посилення впливу глобалізаційних процесів, що проявляється у збільшенні участі іноземного капіталу у формуванні ресурсної бази українських банків. Банківська конкуренція виходить на новий рівень та набуває глобального характеру. Поступове зменшення кількості дрібних і середніх банків та, як наслідок, концентрація капіталу в найбільших фінансово-кредитних установах загострюють конкурентну боротьбу. З огляду на це, особливої актуальності набуває пошук і впровадження сучасних методів дослідження конкурентних переваг банків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку теорії і практики банківської конкуренції зроблено вітчизняними та зарубіжними науковцями. Це, зокрема, О. Васюренко, В. Геєць, О. Дзюблук, О. Заруба, Л. Федулова, І. Волощук, Т. Гірченко, О. Дубовик, А. Карчева, М. Козоріз, С. Козьменко, В. Кочетков, А. Кузнєцова, Б. Луців, В. Міщенко, А. Мороз, Т. Смовженко, Т. Ткаченко, Д. Гладких. Належне місце в розробці зазначених питань посідають праці зарубіжних дослідників: Ю. Коробова, А. Литвинова, М. Єрмолова, Є. Єгорова, О. Лаврушина, М. Портера, П. Роуза, Е. Севрука, Д. Синки та інших. Варто зазначити їхнє одностайне твердження, що банківська конкуренція суттєво відрізняється від конкуренції в інших галузях економіки. Такими відмінними рисами є: різноманітність форм банківської конкуренції та їхня висока інтенсивність; наявність чисельних банківських ринків, що формують конкурентний простір; видовий характер внутрішньогалузевої конкуренції; відсутність входних бар'єрів; олігополістичний характер банківських ринків; проблеми управління якістю банківських продуктів через обмеження цінової конкуренції та ін. Наявні публікації з цієї проблеми присвячені лише окремим напрямкам і підходам до її визначення, що зумовлює потребу в розробці нових концептуальних підходів до визначення сутності та конкурентних переваг банків в реаліях сьогодення.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей конкуренції в банківській сфері України з урахуванням впливу іноземного капіталу.

Виклад основного матеріалу. Із розвитком ринку, вдосконаленням технології ведення бізнесу змінювалось трактування конкуренції: із поведінкової інтерпретації поступово сформувалось її структурне визначення, а в останні роки набуває широкого визнання функціональне визначення цієї категорії. Поняття “банківської конкуренції” багатогранне, тому нелегко дати його універсальне визначення. Ми вважаємо, що найповніше сутність банківської конкуренції в умовах нової економіки, яка сформувалась під впливом інформаційних технологій та глобалізації, розкриває таке визначення: банківська конкуренція – це динамічний процес суперництва між суб'єктами господарювання у глобальному просторі, внаслідок якого вони прагнуть заволодіти новими ринками за допомогою створення відмінної конкурентної переваги, що ґрунтується на ефективному використанні інтелектуального капіталу.

Залежно від складу суб'єктів, що конкурують між собою, виділяють три рівні банківської конкуренції [1, с. 32]:

- 1) конкуренція між банками;
- 2) конкуренція банків з небанківськими фінансово-кредитними інститутами;
- 3) конкуренція банків з нефінансовими організаціями.

Основний рівень – конкуренція між комерційними банками. Її рівень та гострота визначаються співвідношенням між універсальними і спеціалізованими банками. З посиленням глобальної конкуренції все більше проявляється тенденція до універсалізації банківської діяльності, оскільки “банківський супермаркет” краще адаптується до коливань ринкової кон’юнктури, і є більш конкурентоспроможним.

Наступні рівні – це конкуренція з боку небанківських фінансово-кредитних інститутів (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, фінансові брокери, ломбарди та ін.), а також з боку нефінансових організацій (з відділеннями зв’язку у сфері грошових переказів, з торговими підприємствами, що реалізують товари в кредит, з структурами, що емітують і обслуговують платіжні картки тощо).

На думку О. Дубовик, А. Кузнецової, Т. Гірченко, конкуренція у банківському секторі – “це боротьба між суб’єктами господарювання на ринку, в ході якої створюються відмінні конкурентні переваги власної установи та її продуктів, що зумовлюють залучення найпривабливіших споживчих сегментів” [2, с. 21].

Сьогодні конкурентні переваги в банківському секторі – це пряма функція від довіри з боку клієнтів. Чим вищим є рівень довіри, тим більшою є значущість банку, тим кращі його фінансові показники. На жаль, у сучасній Україні довіра формується не стільки на основі формальних чинників (оцінок експертів, фінансових результатів, рейтингів), скільки на суб’єктивній оцінці працівників банку [3, с. 153].

Перевага над конкурентами зміцнює ринкові позиції, дозволяє отримати більший прибуток, позитивно впливає на чинники конкурентних переваг банків. С. Тищенко, Г. Азаренкова, В. Сословський [4, С. 20] виділяють такі напрями досягнення конкурентних переваг (*рис. 1*).

У міру розвитку ринкових відносин роль ціни, як основного аргументу в боротьбі за клієнта, послаблюється, все більшої ваги набирають нецінові чинники. Погоджуючись з Т. Гірченко [3, с. 153], хочемо наголосити, що в умовах фінансової глобалізації важливе значення для досягнення конкурентної переваги банку має інтелектуальний капітал, матеріальні активи вже не є достатнім джерелом у конкурентній боротьбі.

Рис 1. Основні напрями досягнення конкурентних переваг.

Джерело: складено на основі опрацювання [4, с. 20].

Український ринок кредитних ресурсів та банківських послуг в останні роки розвивається досить динамічно. На ньому діють чотири різні за своїми ваговими категоріями групи банків. Аналіз розподілу активів (кредити надані суб'єктам господарювання та фізичним особам) та зобов'язань (кошти фізичних та юридичних осіб) в межах зазначених груп (табл. 1) свідчить, що на 18 банків першої групи припадає 70% кредитів та 66% депозитів. Натомість частка ринку – 120 банків IV групи – за даними позиціями становить лише 7 і 10% відповідно.

*Таблиця 1
Частка ринку за кредитами та депозитами
в Україні станом на 01.01. 2009 року*

Групи банків	Кількість банків	Надані кредити		Кошти фізичних та юридичних осіб	
		Сума, млн грн.	Частка ринку, %	Сума, млн грн.	Частка ринку, %
I група	18	521997	70,4	290550	66,5
II група	20	115958	15,6	69797	16,0
III група	24	49334	6,7	32628	7,5
IV група	120	54527	7,4	43752	10,0
Разом	182	741816	100,0	436727	100,0

Джерело: Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 50-60.

Необхідно зазначити, що десяти найбільшим банкам України належить 54% ринку кредитів (рис. 2.), причому безумовним лідером є “Приватбанк” (10% ринку).

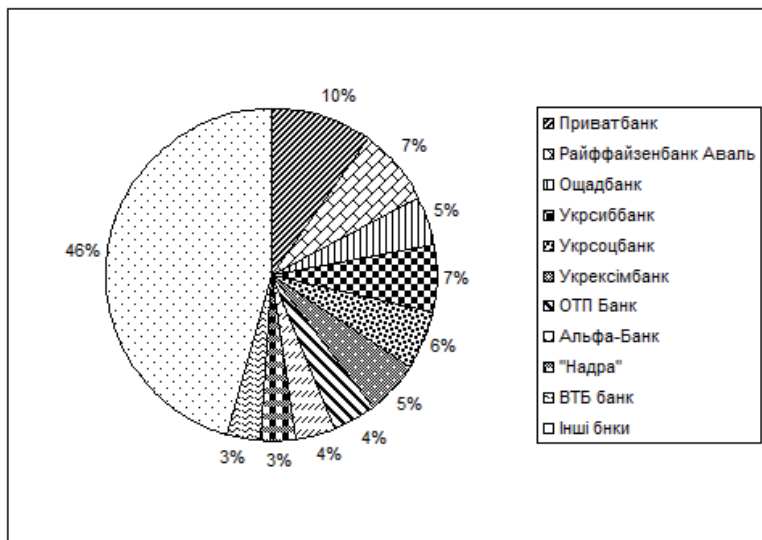

Рис. 2. Частка ринку кредитів наданих юридичним та фізичним особам десяткою найбільших банків України станом на 1 січня 2009 року.

Джерело: Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 50-56.

Подібна ситуація склалась і на ринку депозитів. Станом на 1 січня 2009 року десять найбільших банків України контролювали 49% ринку (рис. 3).

Всезростаючого значення набуває конкуренція вітчизняного банківського капіталу з іноземним. Приходу іноземців на український банківський ринок, як відзначає О. Барановський, сприяють непередбачувано високі темпи зростання попиту на банківські послуги, низька конкуренція, слабкість національних банків, високі темпи інфляції, внаслідок чого останнім важко залучати дешеві ресурси [7, с. 15].

Станом на 1 січня 2009 року у нашій країні діє 53 банки, створені за участю іноземного капіталу, причому 17 із них мають 100-відсоткову участь іноземного капіталу, тоді як на 1 січня 2004 року їх було 19 (7 із 100% участю іноземного капіталу).

Тобто за 6 років кількість банків з іноземним капіталом зросла у 3 рази. Сьогодні в Україні кожен четвертий банк – з іноземним капіталом, кожен одинадцятий зі 100-відсотковим іноземним капіталом [8, с. 48]. Тенденцію росту банків з іноземним капіталом зображено на *рис.4*.

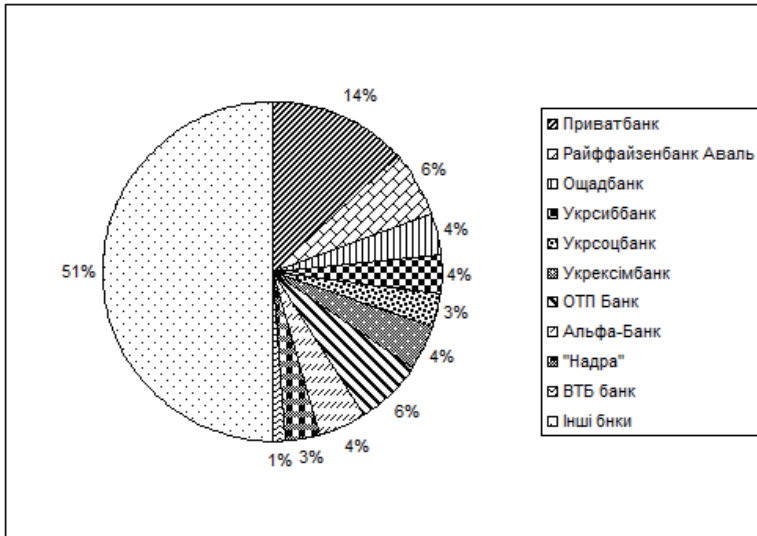

Рис. 3. Частка ринку депозитів юридичних та фізичних осіб десяти найбільших банків України станом на 1 січня 2009 року.

Джерело: Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 56-60.

Присутність іноземного капіталу, на думку П. Бельського та О. Другова, носить як позитивні, так і негативні наслідки. До числа позитивних можна віднести: часткове підвищення рівня конкуренції за рахунок представництва на ринку іноземних фінансових інституцій, що сприятиме поліпшенню якості послуг, зростання обсягів залученого капіталу, що також стимулюватиме розвиток економіки; прогнозоване зниження рівня ставок на позичкові ресурси. До негативних наслідків глобалізаційних процесів належать: збільшення залежності внутрішнього ринку банківських послуг від загальносвітової кон'юнктури [9, с. 30].

Поряд із суперництвом банків між собою все більшого значення набуває конкуренція з боку небанківських фінансово-

кредитних інститутів (страхових компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, ломбардів, фінансових компаній та ін.).

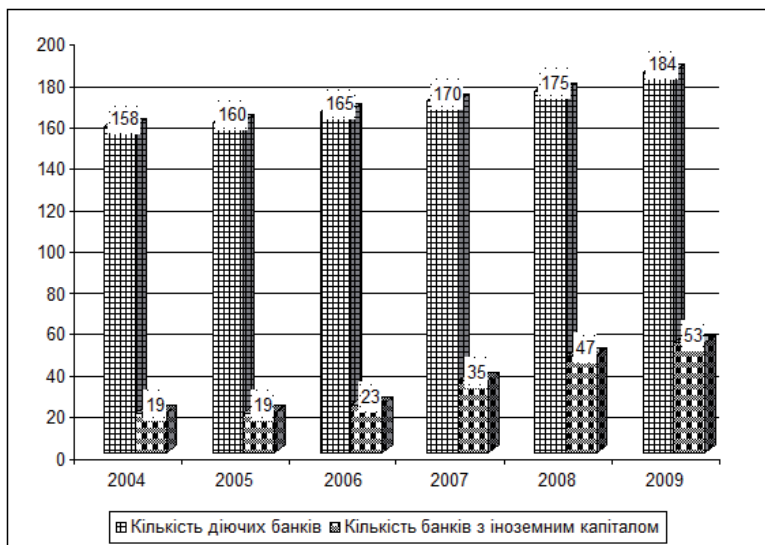

Рис. 4. Співвідношення банків з іноземним капіталом із загальною кількістю українських банківських установ за 2004-2009 рр.

Джерело: Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 48.

Характерною рисою розвитку ринку фінансових послуг у зарубіжних країнах є значне посилення ролі небанківських фінансових установ. Саме небанківському фінансовому сектору належить близько 40% світових фінансових активів [10; с. 94]. Аналіз розвитку вітчизняних небанківських фінансових установ доводить значне домінування банківського сектору на ринку фінансових послуг (табл. 2).

Лідером серед небанківських фінансових інститутів виступають страхові компанії, розмір активів яких станом на 01.10.2008 року становив 22169,7 млн грн. Хоча за темпами приросту активів лідируючі позиції займають недержавні пенсійні фонди, активи яких у 2006 році зросли у порівнянні з 2005 роком на 340%.

Таблиця 2

*Динаміка активів фінансово-кредитних установ України
у 2005-2008 рр. (млн грн.)*

Назва фінансової установи Дата	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.10.2008
Банківські установи	134347,8	213877,9	340179,3	599412,2	782832,8
Страхові компанії	17543,3	12346,5	17488,2	19330,3	22169,7
Кредитні спілки	870,3	1939,5	3241,2	5263,2	6279,0
Недержавні пенсійні фонди	10,5	46,2	137,4	280,6	552,1
Ломбарди	232,2	417,6	568,7	411,4	476,0
Фінансові компанії	891,1	1871,2	4824,6	5260,5	10912,1

Джерела: www.dfp.gov.ua, www.bank.gov.ua.

Висновки. Підбиваючи підсумки, наголосимо, що банківська конкуренція в Україні характеризується посиленою інтенсивністю. Вагомий конкурентний вплив спричинює присутність іноземного капіталу, що спонукає вітчизняні банки шукати шляхи підвищення капіталізації, запровадження передових технологій управління якістю банківських послуг та вдосконалювати рівень менеджменту. Окрім цього, всезростаючого значення набуває конкуренція з боку небанківських фінансово-кредитних інститутів, приріст активів яких з кожним роком все інтенсивніше зростає. Для досягнення конкурентної переваги банкам важливо більше уваги приділяти нарощуванню та управлінню інтелектуальним капіталом.

Література

1. Ткачук В. О. Маркетинг у банку: Навчальний посібник. – Тернопіль: “Синтез – Поліграф”, 2006. – 225 с.
2. Дубовик О. В., Кузнецова А. Я., Гірченко Т. Д. Формування конкурентоспроможності банку: Монографія. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 215 с.
3. Гірченко Т. Сучасні тенденції розвитку банківської конкуренції та реалізація банками конкурентних переваг // Регіональна економіка. – 2007. – № 3. – С. 149-154.
4. Тищенко О. Азаренкова Г. Сословський В. Конкурентні переваги банків // Вісник НБУ. – 2008. – № 9. – С. 20-24.
5. Вовканич С. Й. Семів Л. К. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннємісткій економіці: концептуалізація понять // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 7-19.
6. Ордоян Д. Э. Насибян С. С. Черкашенко В. Н. Интеллектуальный капитал – катализатор улучшения организационных свойств банка // Банковское дело. – 2007. – № 3. – С. 70-78.
7. Барановський О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 12-20.
8. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2009 року // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 48-50.
9. Беленький П., Другов О. Розвиток системи фінансових посередників в умовах посилення глобалізаційних процесів // Вісник НБУ. – 2007. – № 12. – С. 30-36.
10. Березняк О., Лозняк М. Стан конкуренції між банківськими та небанківськими фінансовими установами на вітчизняному ринку фінансових послуг // Вісник УБС НБУ. – 2008. – № 1. – С. 92-97.
11. www.bank.gov.ua – Офіційний сайт Національного банку України.
12. www.dfp.gov.ua – Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

УДК 336.76 (4)

Струк Н. С.,

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені
Івана Франка

РОЗВИТОК ДІЛОВОГО ПАРТНЕРСТВА НА ФОНДОВИХ РИНКАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ІЗ ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Проаналізовано досвід країн Центральної та Східної Європи щодо різних аспектів становлення та розвитку партнерських відносин на фондових ринках. Здійснено дослідження стану фондового ринку України та визначено основні напрями його реформування.

Ключові слова: ділове партнерство, інвестиції, фондова біржа, фондовий ринок, цінні папери.

The organized analysis of the experience of the countries central and east Europe as to different aspect formations and developments of the partner's relations on stock market. Organized study of the condition stock market Ukraine and is determined main of the direction his reformation.

Key words: business partnership, investments, stock market, securities.

Постановка проблеми. Поглиблення світової фінансової кризи та негативні корпоративні тенденції розвинених країн призвели до того, що у II і III кварталах 2008 року український фондовий ринок почав втрачати позиції лідера 2007 року – індекс ПФТС посів друге місце у світі за темпами зростання після індексу китайського фондового ринку [6]. Політична та економічна криза в Україні негативно позначилися на ситуації на фінансовому ринку держави та віддзеркалилися на ключових індикаторах українського ринку цінних паперів. Вивчення досвіду реформування фондового ринку країн з перехідною економікою є цінним для вітчизняних науковців, практиків та учасників такого ринку, оскільки євроінтеграція економіки України передбачає системний розвиток ділової взаємодії у міжнародному фінансовому просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки спостерігається ріст уваги науковців та практиків до проблем розвитку фондового ринку у системі євроінтеграції економіки країн. Значна кількість вчених присвячують свої праці дослідженню тенденцій на світових фондових ринках, зокрема: О. Бакаєв, О. Барановський, Н. Благ, С. Котляров, М. Крупка, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, О. Пирог, С. Покропивний, А. Поручник та інші. Проте проблеми ділового партнерства вивчені ще недостатньо.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення досвіду реформування фондового ринку країн, що розвиваються, а також можливості його використання для підвищення інформативності і, як наслідок, ефективності вітчизняного фондового ринку.

Виклад основного матеріалу. Ринками, що розвиваються, визнаються такі ринки, капіталізація яких становить менше 1/10 від світового рівня. Країни з ринками, що формуються, становлять дуже неоднорідну групу. До них належать країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою [3]. Спільною ознакою для цих країн є високе значення волатильності (ступеня мінливості) фондових ринків та їхня залежність від зовнішніх фінансових ресурсів. Чим більш зрілими є ринки, що формуються, тим вони стійкіші, тим менший рівень ринкового ризику вони відчують у довгостроковій перспективі [4, ст. 359].

Країни з перехідною економікою (Україна, Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина, Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Македонія, Молдова, Румунія, Сербія, Туреччина, Росія, країни Балтії та ін.), де фондовий ринок характеризується відносною ліквідністю та інформаційною прозорістю, – мають низку спільних рис, що стосуються організації ринку та економічної політики:

- регульований ринок, що зосереджений навколо торгівельного сегмента;
- значна концентрація обсягів торгівлі;
- висока активність держави – як учасника ринку, і як регулятора, спрямована на підвищення ліквідності ринку;
- ріст пропозиції цінних паперів;
- підтримка попиту на ресурси фондового ринку через регулювання діяльності інституційних інвесторів і створення умов для участі домогосподарств на ринку.

Здебільшого у країнах східної та центральної Європи функціонує фондовий ринок на основі певного торговельного сег-

мента (Варшавська фондова біржа, Празька фондова біржа), на якому укладається більшість партнерських угод із цінними паперами. Причому обсяги торгів на організованому ринку є значно більшими, ніж на неорганізованому. Доцільно зазначити про значний вплив держави у становленні такої моделі ринку, зокрема – здійснення приватизації саме через такі фондові сегменти; участь держави у розробці їхньої структури та правил функціонування; ефективне регулювання, що забезпечує прозорість та надійність роботи фондових бірж і підвищення ліквідності ринку.

Висока концентрація торгів у певному торговельному сегменті властива як для країн з успішним фондовим ринком, так і для країн, де ще залишаються фундаментальні перешкоди для його розвитку. Інформаційна перевага та ліквідність концентрованого ринку є суттєвим чинником у перехідній економіці, якій притаманна недостатня інформаційна прозорість та високі транзакційні ризики. Розглянемо досвід Росії, розвиток фондового ринку якої розпочався із американської моделі, що передбачала функціонування багатьох бірж та конкуренцію між ними. Проте вже наприкінці ХХ ст. розпочався процес консолідації організаторів торгівлі, який суттєво пришвидшився після кризи 1998 року. Основними біржами стали Російська торгова система (РТС), біржа „Санкт-Петербург” та фондовий відділ ММВБ [7].

Характерними особливостями розвитку російського фондового ринку є такі:

- по-перше, власники крупних пакетів акцій найбільших компаній не допускають великі пакети акцій до вільної торгівлі (така ж особливість притаманна зараз і українському ринку);

- по-друге, значна частина акцій російських емітентів перебувають у торгах на західних біржах (на українському ринку такі тенденції лише розпочинаються).

Зазначене дає змогу емітентам дешевше залучати кошти та мінімізувати ризики, пов'язані зі недосконалою структурою внутрішнього фондового ринку. Отже, у випадку слабкої функціональної структури внутрішнього фондового ринку України та одночасному посиленні підприємств певних секторів можна очікувати залучення коштів українських емітентів через західні фондові сегменти, минаючи вітчизняний ринок.

Для групи країн із розвиненими фондовими ринками на початкових етапах становлення організованого ринку домінувало два типи цінних паперів: державні облігації та акції компаній, що приватизувалися (яскравими прикладами є рин-

ки Польщі та Балтії). Таким чином, разом із розвитком інфраструктури ринку та забезпечення його надійності й прозорості, держава сприяла розвитку організованого ринку шляхом активізації управління внутрішнім боргом. Відповідно, на ринку з'явилися високоліквідні, надійні інструменти – казначейські облігації. Іншим аспектом стало проведення приватизації через первинне розміщення частини акцій (ІРО) підприємств, що продавались, на організованому фондовому ринку.

В Україні держава, як учасник організованого ринку, досі не проводила цілеспрямованої і зрозумілої політики в жодному із цих двох напрямів. Внутрішній ринок ОВДП є недостатньо ліквідним, оскільки не створено ефективного механізму первинної та вторинної торгівлі такими облігаціями. Відсутня також визначеність щодо політики управління внутрішнім боргом – на ринку досі відсутні довгострокові ОВДП, наприклад, держава розміщує свої боргові папери через європейські фондові ринки.

У економіках, де фондовий ринок є успішним, існує послідовне і суворе регулювання, а регулюючі органи мають суттєві повноваження і ресурси, загальна модель регулювання є спільною для більшості країн: відсутній єдиний регулятор консолідованого нагляду за ринком фінансових послуг. Натомість, як правило, всі повноваження щодо регулювання та нагляду за фондовим ринком сконцентровані в комісіях із цінних паперів та фондовому ринку, або їхніх аналогах.

Очевидно, що держава, як регулятор, повинна забезпечувати інформаційну прозорість та додержання регулятивних вимог учасниками ринку, зокрема, вимагати від емітентів та інших учасників ринку дотримуватись суворих стандартів обліку і звітності, вчасно і повністю розкривати інформацію про компанію і результати діяльності, захищати права акціонерів.

Успішні фондові ринки країн Центральної та Східної Європи функціонують на основі консолідованої системи біржової торгівлі з основною біржею, на якій укладається переважна більшість угод із цінними паперами. Також функціонує централізована депозитарна система із центральним депозитарно-кліринговим центром. Важливо, що суттєву роль у становленні ліквідного фондового ринку відіграла держава. Причому найважливішими кроками, які спонукали до цього, були:

- встановлення правил торгівлі на біржах, їхнє функціонування, забезпечення їхньої надійності та прозорості;
- активізація управління внутрішнім боргом;
- реалізація частини акцій підприємств, що приватизувалися, на організованому фондовому ринку;

– забезпечення належної законодавчої бази для функціонування ринку, яка гарантувала захист прав акціонерів.

Стан фондового ринку України можна проаналізувати за рейтинговими оцінками міжнародних рейтингових агентств, зокрема "Standard & Poor's" (S&P). За класифікацією цього агентства, Україну віднесено до групи "Frontier" (Frontier markets – невеликі ринки, порівняно з "Emerging markets" – ринками, що розвиваються. Для інформування інвесторів про ситуацію на таких ринках "S&P" щомісяця розраховує "IFCG Frontier Comp." індекс). До цієї групи увійшло ще 23 країн (Румунія, Словенія, Словаччина, Хорватія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва та ін.) [8]. "Standard & Poor's" для кожної країни розраховує низку показників (ринкова капіталізація, коефіцієнти P/E та P/BV) та індекс S&P/IFCG. Під час визначення показників фондового ринку України, "Standard & Poor's" використовує дані ПФТС. ПФТС – найбільший торговельний майданчик цінних паперів України. Спочатку це була асоціація професійних учасників фондового ринку України "Позабіржова фондова торговельна система" (ПФТС), зареєстрована наприкінці 1995 року. У вересні 1998 року була прийнята назва "Перша фондова торговельна система" без зміни української аббревіатури ПФТС. У липні 2005 року створено ВАТ "Фондова біржа ПФТС" [9].

Торговельна система Фондової біржі ПФТС є комплексом організаційних, нормативних, програмно-апаратних та технічних рішень. Технологічно вона складається з "Ринку котування" та "Ринку заявок". Також в ПФТС проводяться аукціони з продажу цінних паперів Фондом державного майна України, компаніями, що проводять первинне розміщення (ІРО) власних цінних паперів, або навпаки, розпродають власні активи в цінних паперах. До обігу в ПФТС допускаються акції, облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання України, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати та інші види цінних паперів, випуск яких не заборонений чинним законодавством України [9].

На основі цін, що формуються на "Ринку котування" ПФТС, з 1 жовтня 1997 року розраховується офіційний індикатор біржі – індекс ПФТС, який є головним показником розвитку ринку цінних паперів України, визнаним не тільки в межах країни, але й за кордоном. [9]

Як зазначає М. І. Крупка, в Україні майже всі індекси розраховують на базі котування акцій, що пропонують торговці в ПФТС [2, ст. 409].

Вартість капіталізації українського фондового ринку влітку 2008 року становила 99,8 млрд. дол., за даними рейтингового агентства “Standart & Poor’s” щодо ситуації на фондових ринках країн, що розвиваються (Emerging Stock Markets Review), повідомляє агентство [8].

Згідно з даними звіту агентства, показник капіталізації українського фондового ринку є найбільшим у групі “Frontier”. Серед групи європейських країн до України з досить великим відривом наближаються Хорватія (52,6 млрд дол.) і Румунія (65,5 млрд дол.). Окрім того, високі показники Україна має й за кількістю емітентів, акції яких допущено до торгів – 265 (більше тільки в Хорватії – 373 й Румунії – 1,9 тис.). В огляді зазначається, що індекс “S&P/ IFCG-Україна” за червень 2008 року склав 442,5 пунктів, зменшившись на 9,7%, а з початку року – на 19,7%. У той час, індекси інших країн групи “Frontier” також істотно знизилися [8].

Несприятливі умови на світових товарних ринках і погіршення економічної кон’юнктури в нашій країні спричинили тиск на український фондовий ринок. Разом з тим, за даними Національного банку України, зниження індексу ПФТС було зіставним з фондовими індексами провідних країн світу. У цілому основний індикатор українського фондового ринку знизився у січні 2009 року на 26,83 і.п. (або -8,90%) до 274,59 і.п. (що відповідає рівню початку квітня 2005 року, тоді як за січень 2008 року індекс ПФТС знизився на 80,17 і.п., або – 6,83%) [5].

Проте аналітики стверджують, що минулий 2008 рік завершив черговий етап розвитку ринку цінних паперів України, який розпочався у 2005 році. Впродовж 2008 року вітчизняний ринок привернув увагу широкого кола іноземних і вітчизняних інвесторів. Підвищення інвестиційної привабливості країни та активне входження зовнішнього капіталу на український ринок максимально позитивно позначилися на його біржовому сегменті, який за останні чотири роки збільшився більш ніж у п’ять разів та досяг свого піку у 2008 році [6].

Ключові індикатори ПФТС (Індекс ПФТС, загальний обсяг торгів, кількість учасників ПФТС та кількість цінних паперів у біржовому списку) сягнули історичного максимуму. Водночас події 2008 року актуалізували питання розбудови міцного інституту внутрішнього інвестора та його залучення шляхом вдосконалення ринкової інфраструктури.

Результати стрімкого зростання вітчизняного фондового ринку у 2007 р. – першій половині 2008 р. та сприятливі зовнішньоекономічні умови дозволили Індексу ПФТС – голов-

ному індикатору стану українського ринку акцій – протягом шести місяців (з 26.09.2007 р. до 25.03.2008 р.) міцно утримуватися вище позначки 1 000 пунктів та досягти свого історичного максимуму – 1208,61 пункту [6].

За 2008 р. в цілому Індекс ПФТС знизився на 74,33% – з 1174,02 до 301,42 пункту. При цьому найбільшого зниження зазнали акції емітентів металургійної, електроенергетичної та хімічної галузей. Загальний обсяг торгів Фондової біржі ПФТС у 2008 р. у порівнянні з аналогічним показником 2007 р. зріс на 45% – до 45,56 млрд грн., а загальна кількість партнерських угод – на 22%, до 62 147. Структура торгівлі на ФБ ПФТС за обсягом торгів була такою: корпоративні облігації – 46,72%; акції підприємств – 28,37%; облігації внутрішньої державної позики – 23,06%; муніципальні облігації – 1,31%; цінні папери інститутів спільного інвестування – 0,55% [6].

Однією з важливих функцій ПФТС у 2008 році була популяризація фондового ринку України серед іноземних і вітчизняних інвесторів. Зокрема, ПФТС здійснювала розповсюдження інформації щодо торгівлі цінними паперами біржового списку в режимі реального часу власними інформаційними каналами та каналами міжнародних інформаційних агентств "Thomson Reuters" і "Bloomberg" через 1 000 терміналів, розміщених у 29 країнах світу (Україна – 39% терміналів, США – 27%, Великобританія – 15%, Швейцарія, Німеччина, Росія та Австрія – по 2%, інші країни – 11%). ПФТС підписала договір із "Citigroup Inc." на розповсюдження торговельної інформації та погодила порядок її надання через інформаційні канали світових лідерів розповсюдження фінансової інформації "SIX Telekurs Ltd." і "Interactive Data (Europe) Ltd." [6].

Зазначимо, що з метою вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності ПФТС було затверджено та введено в дію нові правила розрахунку Індексу ПФТС, які передбачають вдосконалення методики обчислення, врегулювання процедури формування "індексного кошика" і "листа очікування" акцій-претендентів, а також впровадження чіткого механізму та періодичності внесення змін до складу Індексу ПФТС. Крім того, було ухвалено зміни та доповнення до правил складання рейтингів торговців та цінних паперів ПФТС, розрахунок яких передбачає використання "коефіцієнта активності" учасників торгів, що не дозволяє компаніям, які укладають великі за розміром угоди з обмеженою кількістю контрагентів, займати перші позиції.

Висновки. Загалом в середньостроковій перспективі зали-

шається висока вірогідність погіршення макроекономічних показників України на фоні зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції через подорожчання газу та зростання дисбалансу бюджету. Проте, дослідивши досвід європейських країн з перехідною економікою, виокремимо основні напрями реформування фондового ринку в Україні та розвитку партнерських відносин на ньому:

- мобілізація капіталу інвесторів;
- диверсифікація капіталу та забезпечення інструментів для ефективного управління ризиками;
- забезпечення учасників ринку доступною та достовірною інформацією про ціни на фінансові інструменти, що сприятиме більш ефективному розподілу ресурсів;
- сприяння кращому корпоративному управлінню;
- забезпечення ефективної системи розрахунків та клірингу.

Виходячи з досвіду країн, де фондовий ринок успішно розвивається, уже в короткотерміновому періоді (1-2 роки) доцільно здійснити низку заходів, що можуть дати поштовх до швидкого зростання фондового ринку. Зокрема, проведення точкової приватизації через первинне розміщення великих пакетів акцій на організованому ринку, спрямування іпотечних сертифікатів на організований ринок, початок лібералізації руху капіталу. Однак, згадані кроки, навіть даючи певний позитивний імпульс в короткостроковій перспективі, не здатні забезпечити ефективність фондового ринку та його стабільний розвиток у середньо- та довгостроковій перспективі. Одночасно потрібно готувати рішення для прийняття у середньостроковій перспективі, що зменшать більш системні перешкоди і забезпечать захист прав акціонерів, принципи і стандарти розкриття інформації.

Література

1. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. №3480-IV (зі змінами і доповненнями) // Верховна Рада України. – К.: Офіційний вісник України. – № 13, 12.04.2006 (Нормативний документ).
2. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Крупка М. І. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с. – (Монографія).
3. Котляров С. Фондові ринки країн, що розвиваються, в умовах інтернаціоналізації та глобалізації [Текст] / Котляров Сергій Леонідович. – Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1-2. – С. 7-18.

4. Пирог О.В. Розвиток світового ринку цінних паперів та перспективи виходу на нього України // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2008. – Випуск 10. – Ч. 3. – 476 с. (С. 354-362).

5. Аналіз фондового ринку за січень 2009 року [Електронний ресурс] // http://www.bank.gov.ua/Publication/Analytical/EOFR_01_2009.pdf

6. Ринок ПФТС у 2008 році [Електронний ресурс] // Цінні папери України. – № 5 (547), 5.02.2009. – /http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=547&pub=3891.

7. Розвиток ринку фінансових послуг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи. – І. Голоднюк, П. Данейко, М. Домбровські, М. Михайличенко. – [Електронний ресурс] / <http://www.kraina.org.ua>.

8. Вартість капіталізації українського фондового ринку [Електронний ресурс] / <http://news.liga.net/news/N0839586.html>.

9. Фондова біржа [Електронний ресурс] / <http://www.pfts.com/>

10. Аналітики: Світові ринки досягли дна [Електронний ресурс] / <http://news.finance.ua/ua/~1/30/all/2009/04/10/157349>

УДК 330.342:338.124.4

Туровцева І. Г.,*аспірант Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій*

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті проведено оцінку та визначено причин і наслідки впливу фінансової глобальної кризи на розвиток національних економік.

Ключові слова: *фінансова криза, економічна система, світове господарство, глобалізація, валютний ринок, облігація, банківська система.*

In the article evaluated and identified the causes and consequences of the impact of financial globalization in the form of global crisis on the development of national economies.

Key words: *financial crisis, system of economy, world economy, globalization, currency market, bond, banking system.*

Постановка проблеми. Фінансова глобалізація, як об'єктивний процес є важливою ознакою становлення постіндустріальної цивілізації. Цей процес значною мірою зумовлює взаємозв'язок основних параметрів сучасної глобалізації: економічну взаємозалежність національно-господарських систем; поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці, інформатизацію та комп'ютеризацію виробництва; проблеми безпеки розвитку та збереження навколишнього середовища.

Водночас стихійні процеси фінансової глобалізації посилюють диспропорції у розвитку світової економіки. Зокрема відсутність рівноваги на валютних ринках, спекулятивний, фіктивний характер інвестиційно-банківського бізнесу, його невідповідність показникам реального сектору суспільного відтворення на мегарівні світової економіки створюють передумови для виникнення глобальної кризи розвитку світогосподарської системи на сучасному етапі. З огляду на сказане тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Враховуючи актуальність дослідження глобалізаційних процесів,

чимало іноземних і вітчизняних економістів присвятили свої праці цій проблематиці, серед них варто зазначити М. Алле, О. Білоруса, Г. Томпсона, Д. Гелда, Дж. Сороса, О. Мозгового, Л. Яремко, Д. Лук'яненка, Т. Циганкову, А. Філіпенко, З. Луцишин, О. Плотнікова, Н. Стукало, А. Кредисова. Проблемами вимірювання темпів розвитку глобалізаційних процесів у цілому та у світових фінансах зокрема присвячені праці вітчизняних та іноземних учених, зокрема Т. Андерсена, Д. Хансона, П. Хонохана, О. Рогача, Б. Губського та інших.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні причин та наслідків впливу глобальної фінансової кризи на розвиток національних економік.

Виклад основного матеріалу. Зростаюче переплетення економік, інтернаціоналізація фінансових ринків і сучасний етап розвитку сприяють процесу економічної глобалізації. Швидке зростання світової торгівлі і міжнародних потоків капіталу починаючи з 1980-х років стало причиною того, що багато великих фінансових фірм, а також фірми, зайняті у виробництві і торгівлі, почали пов'язувати перспективи свого розвитку з розширенням до світового масштабу. В основі глобалізації бізнесу і фінансів було досягнення технічного прогресу, скорочення обсягів втручання держави в економіку і фінанси у таких промислово розвинених країнах, як США, Великобританія, Японія, зростання міжнародних потоків капіталу та перелив його з великою легкістю [2].

У світлі сказаного проведемо аналіз сучасного стану світового фінансового ринку в умовах фінансової глобалізації. Враховуючи силу фінансових і економічних потрясінь, 2008 рік вже отримав назву "божевільний". Загальний обсяг списань світової банківської системи від фінансової кризи в 2008 році становив більше \$ 720 млрд (загальний обсяг списань за 2006-2008 рр. склав більш ніж \$ 1 трлн, дані Bloomberg).

Основна сума банківських збитків в 2008 припала на Америку – більше \$ 500 млрд. (та \$ 680 млрд із загальносистемних списань в \$ 1 трлн). Втрати в капіталізації світового ринку акцій в 2008 році перевищили \$ 20 трлн., що більше втрат падіння цін 2000-2002 років (на розриві "пузиря" акцій високих технологій), що оцінюються в \$ 13 трлн.

Зважаючи на потужне падіння цін, збитки в капіталізації світового ринку облігацій в 2008 році також вимірюються десятками трлн. доларів США. З хронологічної точки зору, основне ускладнення кризи в 2008 році припало на вересень-листопад, вслід за нездатністю американської влади запобігти

15 вересня 2008 року банкрутству другого найбільшого американського інвестиційного банку “Lehman Brothers”. Після цього різко загострилася криза міжбанківської довіри, так звана “credit crunch”, яка відбилася в різкому скороченні міжбанківського кредитування та зростанні міжбанківських ставок.

У вересні 2008 року інвестиційно-банківський бізнес в Америці практично припинив своє існування: збанкрутів “Lehman Brothers”, “Merrill Lynch” був проданий “Bank of America”, а ті два, що залишилися з великої п'ятірки інвестбанків “Goldman Sachs” і “Morgan Stanley”, рятуючись від банкрутства, перетворились в універсальні банки (п'ятий, “Bear Stearns” був проданий ще в березні 2008 року).

Наприкінці вересня 2008 року сталося найбільше в історії США банківське банкрутство – 3-го за розміром американського банку “Washington Mutual” з активами \$ 309 млрд. У тому ж місяці були націоналізовані два американських іпотечних гіганта “Fannie Mae” і “Freddie Mac”, що контролюють майже половину \$ 12 трлн іпотечного ринку США та була врятована від банкрутства друга за розміром в світі страхова компанія AIG, з активами в \$ 1 трлн. У жовтні 2008 року збанкрутіла банківська система цілої держави – Ісландії. При цьому загроза банкрутства нависла і над самою державою, визнаною ООН в 2007 році “кращою країною в світі для мешкання”.

У зв'язку з виникнувими внаслідок кризи фінансовими ускладненнями, за терміновою фінансовою допомогою до МВФ та інших світових фінансових організацій з вересня по грудень 2008 року звернулися Ісландія, Угорщина, Сербія, Україна, Пакистан, Туреччина, Білорусія, Болгарія, Румунія, Латвія і низка латиноамериканських держав. Внаслідок цього, МВФ був сам вимушений звернутися в листопаді 2008 року до світових держав з проханням про додаткове фінансування у розмірі \$ 100 млрд.

Джерелом сучасної світової кризи стала криза в американському секторі іпотеки низької якості, яка викликала масове банкрутство невеликих іпотечних компаній, що кредитували цей сектор.

Увесь 2008 рік пройшов під знаком наростання кризових явищ. Але найбільш потужна хвиля загострення світової фінансової кризи припала на вересень-листопад 2008 року, поставивши вже всю світову банківську систему на межу колапсу. На ці місяці довелась і нова могутня хвиля падіння цін на світовому ринку акцій.

У вересні – жовтні 2008 року щонайпотужніша хвиля про-

дажів дійшла і до світового ринку облігацій, торкнувшись насамперед корпоративного сектору, де падіння цін вимірювалось декількома десятками відсотків, а прибутковість паперів зросла в 2-3 рази. Крім того, в другій половині 2008 року кризові явища вийшли за межі фінансового сектору, що відбилося в наростанні проблем у компаній реального сектору і сповзанні провідних економік в рецесію.

Загальні втрати, які нанесла поточна криза світовій фінансово-економічній системі підрахувати досить важко. Деякі джерела дають цифри в \$ 1,5 трлн, \$ 3 трлн і навіть \$ 5 трлн. Цінові втрати тільки світового ринку акцій і облігацій вже вимірюються багатьма десятками трильйонів доларів – а, так чи інакше, ці гроші були списані з балансів.

Для підтримки банківської системи світовою монетарною владою на міжбанківський ринок були влиті (в основному в вересні – листопаді 2008 року) трильйони доларів. Для стимулювання процесів кредитування, Центробанки провідних країн пішли в 2008 році на безпрецедентне зниження ставок рефінансування. В Америці ставка була знижена за рік з 4.25% до 0.25%, в Англії з 5.5% до 2%, а в Єврозоні з 4% до 2.5%. При цьому наприкінці року головні Центробанки кілька разів знижували ставку одночасно.

Спочатку конгрес США затвердив план Полсона, ціною в \$ 700 млрд, для допомоги банківській системі Америки, що розвалюється. Плани задля порятунку своїх банківських систем прийняли також Євросоюз і уряди провідних європейських країн – Англії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції та багатьох інших. Крім фінансової допомоги банкам вони передбачали і збільшені гарантії за внесками.

Загальні обсяги програм допомоги банками підтримки економіки в Європі вже перевищив 1 трлн. Аналогічні плани з допомогою своїм банківським системам, а пізніше і економіці прийняли й багато країн, що розвиваються, зокрема Росія і Китай (останній в об'ємі \$ 590 млрд до 2010 року).

Крім того, керівництво більшості провідних держав наслідує приклад Англії, що прийняла в жовтні план, який передбачає при необхідності входження державного капіталу в капітал проблемних банків. Завдяки цьому заходу загальносвітові впливання в капітал банків в останньому кварталі 2008 року становили \$ 460 млрд проти збитків \$ 70 млрд.

Висновки. Таким чином, можна сподіватися, що світова банківська система вже пройшла нижчу точку кризи і більше не знаходиться під загрозою колапсу. Свій внесок в боротьбу з

кризою внесли також міжнародні фінансові організації в особі МВФ та Всесвітнього банку, ухваливши нові програми допомоги “проблемним” державам на сотні мільярдів доларів.

Підсумком боротьби з фінансовою кризою в 2008 році стали саміти глав держав G20. Проте новим “Бреттон-вудом” ці зустрічі не стали. Незважаючи на ухвалення низки конкретних заходів із боротьби з кризою, остаточної картини, як виходити з поточної ситуації, зустрічі не приносили.

Збільшення державних боргів може стати серйозним дестабілізуючим чинником для світової фінансової системи в майбутньому. А продовження друкування грошей, особливо тих, що виконують функції резервних світових валют, може призвести до дестабілізації світової валютної системи.

Література

1. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 660 с.
2. Луцишин З. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: ВЦ “ДрУк”, 2002. – 320 с.
3. Стукало Н. Оцінювання стану розвитку фінансової глобалізації: особливості для України // Міжнародна економічна політика. – №4. – 2006. – С. 81-100.
4. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / За ред. Д. Лук’яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
5. Україна і світове господарство / А. С. Філіпенко, В. Будкін, А. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
6. Torben M. Andersen, Tryggvi Thor Herbertsson Measuring Globalization. – Bonn: IZA DP817, 2003. – 21 p.
7. UNCTAD, World Investment Report 2008. – United Nations. – New York and Geneva, 2008.